

היכן נקבר שבתי צבי?

המאמר 'קברו של משיח ישמעאל' מאת י' ינון פנטון (פעמים, 25, תשמ"ו) בא לאשש את עמדת ג' שלום ז"ל בויכוח עם י' בן-צבי ז"ל בדבר מקום קברו של שבתי צבי. אולם המאמר אינו מחזק עמדה זו, שלפיה הקבר הוא באולצין, אלא להיפך, מעורר ספקות לגביה, ואפרט אחדות מהן.

(1) בקבר, על-פי התצלום, קבורים שני אנשים, דבר תמוה לעצמו, ואין יודעים מיהו השותף הזה. ינון פנטון שמע מאנשי המקום שתי גירסאות (עמ' 22): האחת — שזהו קברם של שני לוחמים; השנייה — שאלה 'שני אחים', ללא פירוט. עדויות אלו אינן מוסיפות תוקף לסברה שזהו קברו של שבתי צבי.

(2) המלה 'שוֹרְבָה' או 'שולֶבָה' בסרבית-קרואטית אין פירושה 'קבר קדוש' כדברי המחבר, אלא 'מקום קבורה מכוסה'¹.

(3) האמאם באולצין מציין במכתבו, בדבר זהות הנקבר: 'אין הוא מופך לאיש ואין בידני פריטים כלשהם על אודותי' (עמ' 32). הצהרה זו תואמת את ההנחה, כי ביוגוסלאביה לא ידעו, או מעולם לא כתבו דבר, על הקבר הנ"ל, או על קברו של ש"צ באולצין,² עיר הנמצאת מאז 1918 בריבונות יוגוסלאביה.

(4) מציאותו של מנזר הכת הבקטאשית בקרבת מקום (עמ' 15), אם בכלל לייחס לכך חשיבות, אינה יכולה לשמש טיעון בזכות הגירסה כי קבר ש"צ הוא באולצין, שכן מנזר בקטאשי מצוי גם בבראט. לעומת זאת, אולצין מצויה בצרנה גוֹרְה (מונטנגרו), אזור הררי, שכלל הידוע, מעולם לא התגוררו בו יהודים. אם התכוונו השלטונות העות'מאניים להרחיק את ש"צ מיהודים, הרי אולצין היתה בחירה נכונה אף שגם בבראט היו יהודים מעטים בלבד. (5) נראה לי, כי הנקודה המכרעת בשאלה אם ש"צ קבור בסביבות בראט אינה המרחק מאולצין אליה (עמ' 15), שכן מבחינה טכנית היה אפשר להעביר את גופת הנפטר מאולצין לבראט. חשובה יותר השאלה האם הביע ש"צ רצונו להיקבר ליד החילה יהודית או האם

1 ראה בטור 624/2 של המילון: Abdulah Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom hrvatsko-srpskom jeziku*, treće izdanje, Sarajevo 1973

2 בהקשר זה יצוין, כי בנוסח האנגלי, שעורכן הורחב, של ספרו G. Scholem, *Sabbatai Šebi – The Mystical Messiah 1626-1676*, Princeton 1973 — בעמ' 921, הערה 254, מסתמך ג' שלום על כתבה ב'דבר', מ"ז בניסן תשכ"ה, שלפיה קיימת מסורת שבתאית בדבר מקום קבורת ש"צ בדולצ'ינו. אולם נפלה טעות ברישום המובאה, באשר אין היא קיימת שם. בהערה הבאה, מס' 255, מסתמך שלום על כתבה עלומת-שם, שפורסמה ב'אלג'ימינה צייטונג דס יודנטומס' בשנת 1880, עמ' 621-620. כתבה זו מבוססת על פליטון, ללא ציון תאריך הופעתו, ב-P.L., ונראה שהכוונה היא ל'פאסטר לויד', שיצא לאור בבודאפסט. בכתבה נאמר, כי 'אלפים באו לפקוד את הקבר שבאולצין'. קשה לראות בדברים אלה הוכחה ודאית.

מקורביו החליטו לקבור אותו ליד המקום שעזמו ניסה לקיים קשר קודם מותו, ועל כך איננו יודעים.

(6) המחבר מציין, כי הקבר באולצין נערץ על-ידי התושבים המוסלמים (עמ' 19). קביעה זו מעוררת ספק בדבר זהותו של ה'קדוש' שבקבר, שכן מעריצי ש"צ שעלו על קברו לא היו מוסלמים אלא בני כת הדונמה.

(7) המחבר לא הכיר אל-נכון את האזור של מימצאיו. כך, למשל, הוא קורא לאמאם בכינוי הערבי 'ח'וואג'ה' (עמ' 21), שאינו שגור שם. (בכלל, המוסלמים הם מיעוט במונטנגרו וביוגוסלאביה כולה ואין הם דוברי ערבית). העיר אלבאסאן באלבאניה אינה בשכנות לאולצין, ככתוב (עמ' 16), אלא במרחק כ-200 ק"מ ממנה בקירוב. דברי המחבר על 'המלחמה בין המלך ניקולאס והמונטנגרים' (עמ' 15, הערה 5) שגויים, ניקולה (Nikola) היה ראש הכנסייה Vladika האורתודוקסית ומושל מונטנגרו, ובני-עמו נלחמו, בהנהגתו, נגד התורכים.

בסיכום, מאמצי ינון פנטון לא שפכו אור חדש על השאלה בדבר מקום קבורתו של ש"צ והיא נשארה בעינה, עד שיתגלו ראיות חותכות לחלוטין.

צבי לוקר
ירושלים

מוחמד עקיל — שליט, שודדים וגם יהודי?

מ' אביר, במאמרו 'הסחר הבינ-לאומי והיהודים בתימן במאות 15-19' (פעמים, 5 [תש"ס], עמ' 11, הערה 13) מזכיר 'יהודי עשיר ששלט על שקח גדול בחצרמוות והעסיק צבא עבדים גדול'. כמקור לכך הוא מפנה אל הספר (שבמאמר אוזכר שמו לא לגמרי במדויק): W.F.F. : Owen, *Narrative of Voyages to explore the shores of Africa, Arabia and Madagascar*, 2 vols, 1833. הספר מבוסס על היומנים של רב-החובל אוון וקציניו, אולם לא פורסם על-ידו, אלא בידי המו"ל. בכרך א' שלו, עמ' 349, מסופר (המדובר ביאנואר 1824, בהיותם בהפלגה דרומה לסוקטרה — Soktra):

מוֹרְבָּאט ודוֹפֶר הן עתה בשליטת מוחמד בן עֶקִיל, יהודי עשיר, אשר לאחר ששכר ואימן אלף עבדים נוביים כבש את המדינה מפורטאק (Fortak) לגרובוב (Garwow) לאורך החוף עד חצרמוות בפנים הארץ.

בחיבור אחר מאותו זמן (J.R. Wellsted, *Travels in Arabia*, London 1838, Vol. 2, p. 453), נאמר על מוחמד עקיל: 'לפני כמה שנים הם הרגו את שודד-הים המהולל סייד מוחמד עקיל (Sayid Mohammed Akil), שהתבצר וקבע את מקום מושבו כאן'. המדובר בשנת 1834 ובאנשי מורבאט (Morebat). כאן לא נאמר שמוחמד עקיל הוא יהודי. יש להניח אפוא שהמסופר על איש זה בספרו של אוון הוא סיפור ימאים שאינו בדוק. אדם בשם מוחמד שנוסף לכך הוא סייד, קשה להניח שהיה יהודי.

שמואל לכמן
חיפה